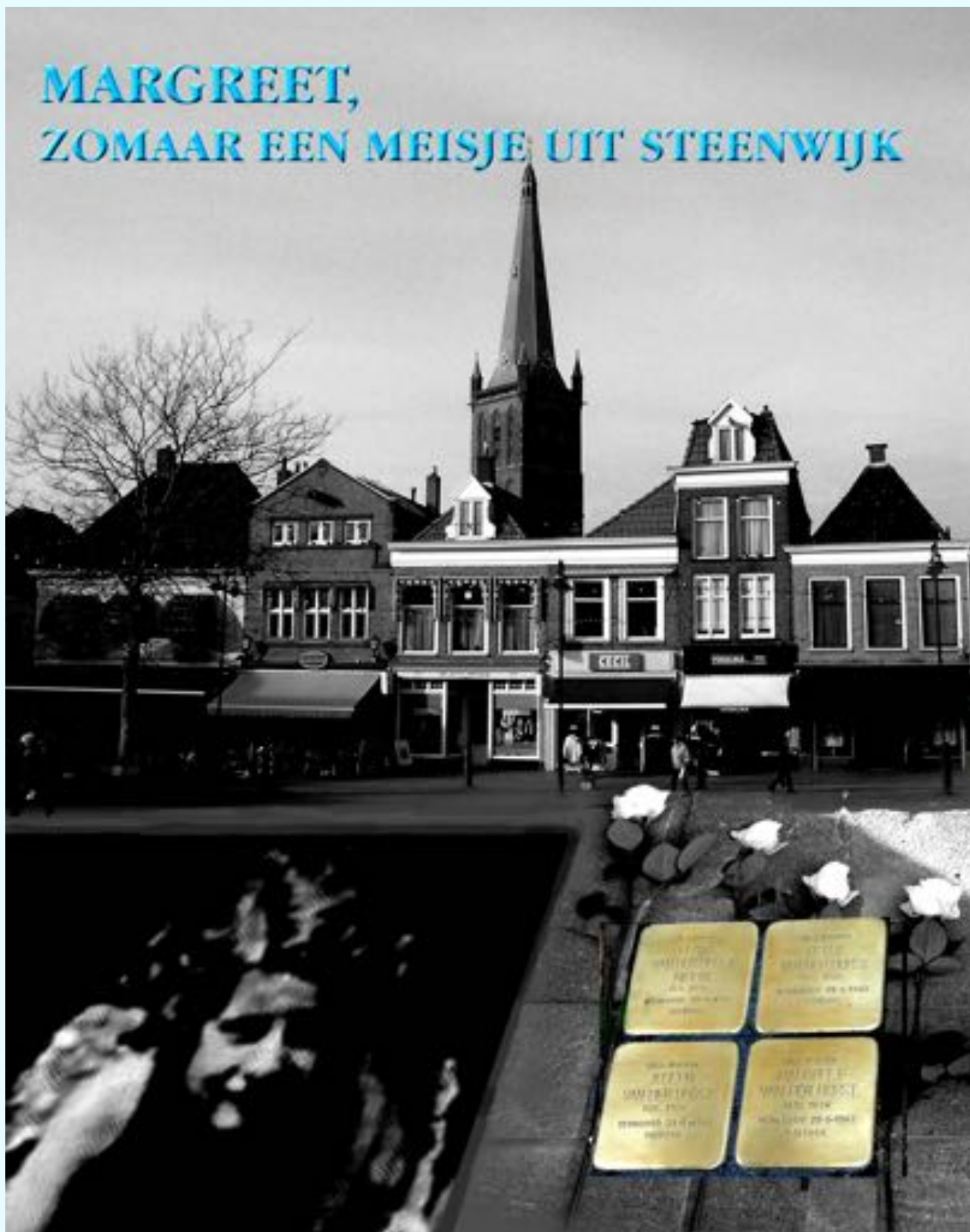

Stichting Stolpersteine
Steenwijk

Lesbrief Struikelstenen

MARGREET, ZOMAAR EEN MEISJE UIT STEENWIJK

Inhoud

Margreet, zomaar een meisje uit Steenwijk	1
Het Joodse volk het Joodse geloof	3
Joden in Steenwijk	3
Twee wereldoorlogen in de twintigste eeuw	4
Jodenvervolging	5
Jodenvervolging in Nederland in de oorlog	5
Onderduik	6
Steenwijker Joden in de oorlog	6
Herdenken	7
Struikelstenen	7
Verantwoording	8
Woordenlijst	8

De Markt in Steenwijk.

In het pand helemaal rechts, waar nu drogisterij *Etos* is, woonde de familie van der Horst boven hun winkel. Daar zijn op de stoep voor hen Stolpersteine gelegd.

Margreet, zomaar een meisje uit Steenwijk

Pas acht jaar is Margreet, een meisje uit Steenwijk, als ze op 28 mei 1943 samen met haar moeder Clara van der Horst-Nihom, haar broer Joseph en haar zus Betty wordt vermoord in een concentratiekamp in Polen. Dat kamp heette Sobibor. In dat kamp werden veel Joodse mensen om het leven gebracht. Margreet was Joods.

Joseph, Betty en Margreet van der Horst in 1935

Margreet van der Horst woonde aan de Markt in Steenwijk. Een gewoon meisje dat gewoon naar school ging en met haar vriendinnetjes op de Markt speelde.

Op 18 september 1934 werd ze geboren; haar broer Joseph was vier jaar ouder en haar zus Betty was zes jaar ouder. Margreets vader had een winkel, waar kleding werd verkocht voor dames, heren en kinderen. Ook konden de mensen er terecht voor gordijnen en beddengoed.

Margreet samen met haar grote zus Betty en haar broer Joseph

Op een zomerdag in 1935 gebeurde er iets ergs. Siemon, de vader van Margreet, was met Joseph en Betty gaan zwemmen in het zwembad. Daar kreeg hij een hartaanval en stierf. Margreet was toen een baby van nog geen jaar oud. Met hulp van familie en Steenwijkers sloeg mevrouw van der Horst zich met haar gezin door de moeilijke tijd.

Na de zomervakantie van 1941 werden Betty en Joseph, net als alle andere Joodse kinderen in Steenwijk, van school gestuurd. Vanaf die dag moesten ze elke dag met de trein naar Zwolle, waar een school voor alleen Joodse kinderen was.

Alle Joodse Steenwijkers kregen een ster, dus ook Margreet, haar moeder, haar broer en zus.

In de kampen gingen de Joden "achter het prikkeldraad". Zo zag dat er uit bij kamp Vught.

De gevangengenomen Joden werden ondergebracht in barakken. Dit zijn barakken in kamp Westerbork.

Lange treinen met Joden vertrokken vanuit kamp Westerbork naar de vernietigingskampen.

Aankomst op het station van Sobibor. Dit was een van de vernietigingskampen die door de Duitse nazi's speciaal waren gebouwd om grote groepen mensen te vermoorden. Andere vernietigingskampen waren onder meer Auschwitz, Buchenwald en Treblinka.

Menno, een achterneef en buurjongen van Margreet, vertelt in het boek 51 PORTRETTE: "De laatste keer dat ik Margreet heb gezien, was op een mooie augustusdag in 1942. Ik herinner me die dag nog goed. Ik wandelde met haar in de tuin achter hun huis. Mijn ouders hadden besloten te gaan onderduiken. Mijn moeder zei tegen mij: 'Morgen gaan wij weg, maar je mag het tegen niemand zeggen.' Ik heb het toen niet aan Margreet verteld. Ik heb haar nooit meer teruggezien."

Op 9 april 1943 werden de laatste dertien Joodse Steenwijkers uit hun huizen gehaald. Vier van hen waren Margreet, haar moeder, haar broer en zus. Met dekens, eetgerei en wat kleren vertrokken ze vanaf station Steenwijk met de trein naar kamp Vught. Daar werden ze uit elkaar gehaald. Joseph moest naar een barak voor mannen en jongens van dertien jaar en ouder. Margreet moest naar een barak voor kinderen. Betty en haar moeder mochten bij elkaar blijven. Op 24 mei 1943 moesten zij naar kamp Westerbork.

Westerbork was een doorgangskamp. Hier vandaan zijn meer dan 100.000 Nederlandse Joden net als Margreet en haar familie naar concentratiekampen weggevoerd. Van hen hebben maar 5000 het overleefd. Als beesten werden ze vervoerd: op elkaar geperst in veewagens... Het enige dat ze meekregen was één ton water, een beetje brood en soms een emmer die als toilet moest dienen. De reis duurde drie dagen en onderweg overleden soms al mensen door ziekte, ondervoeding of uitputting.

Op 25 mei 1943 werd de familie van der Horst doorgestuurd naar Sobibor. Na hun aankomst daar zijn Margreet, Joseph, Betty en Clara van der Horst meteen in de gaskamers om het leven gebracht. De nazi's hielden alles heel precies bij en zo weten we dat ze alle vier op 28 mei 1943 stierven, zeven weken nadat ze de deur van hun huis aan de Markt achter zich dichttrokken. Margreet werd maar acht jaar, Joseph werd dertien en Betty vijftien.

Op de Joodse begraafplaats in Steenwijk is door neef Menno bij het graf van Siemon van der Horst een herdenkingssteen geplaatst voor Siemons vrouw Clara en hun kinderen. Joseph, Betty en Margreet. Er staat op wanneer ze zijn geboren en dat ze op 28 mei 1943 stierven in Sobibor. Daaronder staat: "De stem van hun bloed schreit tot mij vanuit de aarde."

Het Joodse volk Het Joodse geloof.

De eerste Joden woonden zo'n vierduizend jaar geleden ten oosten van de Middellandse Zee. Hun godsdienst ging uit van het geloof in één alwetende God, "Jahweh".

Ze werden uit dit gebied verdreven en trokken naar het westen en naar het noorden en zo kwamen zij in Europa en uiteindelijk ook in Nederland terecht.

Om hun Joodse godsdienst werden zij Joden genoemd.

Kandelaar uit de Steenwijker synagoge

Waar zij ook woonden, de Joden bleven leven naar de gebruiken van hun voorouders en de voorschriften van hun geloof. De religieuze Joden hebben hun eigen heilige boeken (de Thenach, hierop zijn ook delen van de Bijbel en de Koran gebaseerd).

In hun gebedshuizen, de synagogen, met als voorganger de rabbijn, zingen zij hun oude gebeden. Ze hanteren hun eigen kalender en vieren Joodse feesten.

Ook afstammelingen van het Joodse volk die het Joodse geloof niet belijden worden Joden genoemd.

Joden in Steenwijk

Rond 1700 kwamen de eerste Joodse families in Steenwijk wonen. De Joodse gemeenschap groeide. Er werd een synagoge ingericht in een huis in de Gasthuisstraat. In 1870 werd een synagoge gebouwd op de hoek van de Kornputsingel en de Gasthuisstraat. Aan de Eesveenseweg werd grond aangekocht voor een Joodse begraafplaats.

De synagoge stond aan de Gasthuispoort

Bijna alle Steenwijker Joodse families waren oorspronkelijk afkomstig uit Midden- en Oost-Europa. Vanuit andere Nederlandse gemeenten trokken zij naar Steenwijk.

De in Steenwijk gevestigde Joden werden echte Steenwijkers, die het plaatselijke dialect spraken (soms met een enkel Jiddisch woord). De meesten waren werkzaam in de handel of als slager. Hun producten werden verkocht aan de bevolking van Steenwijk en omgeving, aan Joden en niet-Joden.

Tot 1859 gingen Joodse kinderen naar een aparte Joodse school, maar later bezochten zij de gewone openbare scholen. Buiten schooltijd kregen ze nog wel godsdienstles.

Joden maakten deel uit van de Steenwijker samenleving, Ze hadden winkels en fabriekjes. Ze werden vroedvrouw of arts. Ze werden lid van de vakbond en sportverenigingen en ze werden in het bestuur van veel verenigingen en in de gemeenteraad gekozen. Wel bleven ze leven volgens de Joodse religieuze voorschriften, zoals het vieren van de Sabbath en ze aten volgens de spijswetten. Iedereen wist wie in Steenwijk Joods was, maar het bepaalde niet de manier waarop Joden en niet-Joden met elkaar omgingen.

De Joodse Begraafplaats aan de Eesveenseweg in Steenwijk

Twee wereldoorlogen in de twintigste eeuw

De Tweede Wereldoorlog werd al voor een deel veroorzaakt door de Eerste Wereldoorlog (1914-1918). Toen vielen de Duitsers landen in Europa, zoals Frankrijk, België en Rusland, binnen. Een van de Duitse soldaten was Adolf Hitler. Duitsland verloor de oorlog. Daarom werd afgesproken dat de Duitsers grote delen van hun land moest afstaan. Daarnaast moesten ze veel geld betalen aan de overwinnaars. Dat bracht het land in grote problemen.

Adolf Hitler

Duitse troepen in ons land

De oorlog werd op het land, op zee en in de lucht gevoerd

De wereldwijde economische crisis trof ook Duitsland. Veel mensen werden werkloos. Adolf Hitler greep zijn kans. In 1932 deed hij met zijn partij, de NSDAP (de "Nazi's"), mee aan de verkiezingen. Hij beloofde dat Duitsland weer machtig zou worden en dat er weer welvaart zou komen. Hij won de verkiezingen. Toen de president een jaar later overleed, nam hij die functie over. Hij noemde zich "Führer", dat is Duits voor leider.

Hitler versterkte het Duitse leger. De Duitse soldaten bezetten enkele buurlanden. Toen in 1939 Polen werd binnengevallen, verklaarden Frankrijk en Engeland aan Duitsland de oorlog. In de volgende maanden vielen Duitse troepen steeds meer Europese landen binnen.

Op 10 mei 1940 trokken Duitse legers Nederland binnen. Het Nederlandse leger kon niet tegen het Duitse op. Hitler zette vliegtuigen in. Na het bombardement van Rotterdam gaf Nederland zich over op 15 mei 1940.

Rotterdam na het bombardement

Meer landen raakten betrokken bij deze oorlog, waaronder Amerika en Rusland. Ook in Afrika en Azië woedde de oorlog.

Deze oorlog zou vijf jaar gaan duren en kostte wereldwijd tussen de 50 en 70 miljoen mensenlevens.

In Kamp Westerbork in Drenthe herinneren deze spoorrails aan de treinen die Joden vervoerden naar de vernietigingskampen.

Jodenvervolging

Voor tegenslag worden maar al te vaak zondebokken gezocht. Vaak kregen de Joden de schuld van dingen die niet goed gingen. Dat gebeurde door de eeuwen heen, maar dit bereikte een dieptepunt toen in Duitsland de nazi's onder leiding van Hitler aan de macht kwamen. Hitler gaf de Joden de schuld van de crisis die voor zoveel ellende had gezorgd. De jodenhaat (antisemitisme) werd zo groot dat het kwam tot gewelddadige uitbarstingen, bijvoorbeeld in de "Kristallnacht", de nacht van 9 op 10 november 1938

Kristallnacht

Die nacht werden in Duitsland synagogen in brand gestoken en huizen en winkels van Joden vernield. 91 Joden werden vermoord. Na deze nacht ontvluchtten veel Joden Duitsland.

In de daaropvolgende jaren vervolgden de nazi's systematisch de Joden. Eerst moest iedereen die Joodse ouders of grootouders had of was aangesloten bij een Joodse gemeente dit melden. Joden mochten sommige beroepen niet meer uitoefenen, hun bedrijven werden door de nazi's overgenomen. Het dragen van een gele ster werd voor Joden verplicht. Ze moesten hun huizen uit en in afgezonderde stadsdelen (getto's) bij elkaar wonen.

Alles was uiteindelijk gericht op de vernietiging van de Joden. Daarvoor werden speciale kampen gebouwd. In sommige moesten de Joden voor de Duitsers werken, maar de meeste kampen waren ingericht om de Joden snel te doden. Treinen vervoerden hen in vee-wagens naar de vernietigingskampen in Oost-Europa. In gaskamers werden ze gedood. Hun lichamen werden in massagraven gegooid of in speciaal gebouwde ovens verbrand. Zes miljoen Joden vonden door de vervolging van de nazi's de dood.

De Jodenvervolging in Nederland in de oorlog

Nadat de Duitsers in mei 1940 Nederland hadden bezet, veranderden de omstandigheden voor de Joden al snel. Wie bij een gemeente of het rijk werkte, moest verklaren dat hij of zij geen Jood was en geen Joodse ouders of grootouders had.

In 1941 verschenen de eerste bordjes "VOOR JODEN VERBODEN" bij parken, schouwburgen, bioscopen, bibliotheken en zwembaden. Joden moesten hun radio's inleveren. Joodse ambtenaren werden ontslagen. Joodse artsen en apothekers mochten niet langer voor niet-Joden werken. Joden werden uit hun huizen gezet, ze mochten zonder vergunning niet reizen. Joodse kinderen mochten niet meer naar gewone scholen.

In 1942 kregen Joden een **J** op hun persoonsbewijs en ook in Nederland werd het dragen van de gele ster voor Joden verplicht.

In de zomer van 1942 moesten Joodse mannen zich melden, zogenaamd voor "tewerkstelling in Duitsland." Ze kregen een lijstje met wat ze mee moesten nemen. Maar veel mensen vertrouwden dit niet en zij meldden zich niet. Daarop sloten militairen hele straten af, ze gingen de huizen binnen om de Joden op te pakken (razzia's).

De Joodse mensen werden meestal vervoerd naar Kamp Westerbork in Drenthe. Van daaruit reden treinen vol Joden naar de concentratiekampen in Duitsland en Polen en daar werden zij vermoord.

Veel Joden doken onder. Dat betekende dat zij een schuilplaats zochten, in de hoop dat ze niet door de Duitsers zouden worden ontdekt. Door de onderduik overleefde een deel van de Joden de oorlog. Maar na de bevrijding bleek dat driekwart van de Nederlandse Joden de oorlog niet had overleefd.

Anne Frank is de bekendste Joodse onderduikster van Nederland geworden, omdat zij een dagboek schreef toen zij met haar ouders in Amsterdam was ondergedoken. De familie werd verraden en Anne en haar zusje stierven enkele weken voor de bevrijding in een Duits concentratiekamp.

Vlucht en onderduik

Al voordat de Duitsers Nederland binnenvielen, waren veel Joden ongerust om de dingen die ze hoorden over de nazi's. Sommigen dachten dat het allemaal wel zou meevallen. Anderen probeerden, zoals zoveel Duitse Joden al hadden gedaan, te ontkomen naar een plaats waar het veiliger zou zijn.

De anti-Joodse maatregelen van de nazi's waren ook voor veel Steenwijker Joden de reden om hun rugzak in te pakken, stilletjes te vertrekken uit hun woning en onder te duiken.

Onderduiken betekende dat er niet alleen voor onderdak gezorgd moest worden, maar ook voor vervoer, eten, drinken, kleding, geld en medische zorg. Een geheim netwerk regelde dit. Hoe minder mensen ervan wisten hoe beter.

Enkele Joden werden in de stad Steenwijk verborgen. Ongeveer twintig mensen vonden een plekje in de omgeving (Giethoorn, Kalenkote, Wetering, Blesdijke). Anderen vertrokken naar o.a. Drenthe, Friesland, Twente, Noord- en Zuid-Holland en zelfs naar België.

Soms werd iemand toch nog door de nazi's gepakt en omgebracht. Enkelens stierven door zelfmoord of een natuurlijke oorzaak.

Van de familie die naar België vluchtte, overleefden alleen een vrouw en haar in België geboren kindje.

Steenwijker Joden in de oorlog

In 1940 telde de Joodse Gemeenschap in Steenwijk ruim honderd Joden. Tot de bezetting waren ze als gewone Steenwijkers beschouwd. Maar na de inval van de Duitsers veranderde dit helemaal.

De bezetter nam al snel een serie anti-Joodse maatregelen. De ambtenaren die Joods waren werden ontslagen. Op school B kreeg Meester Moos de Groot ontslag. De winkels van Joden werden in beslag genomen.

In augustus 1941 kregen de hoofden van de scholen bericht, dat Joodse kinderen van school verwijderd moesten worden. Meester Moos, gaf daarna bij hem thuis de jongste kinderen les. De oudsten moesten in Zwolle naar school.

Ook in Steenwijk moesten Joden de gele ster op hun kleren dragen en kregen ze een persoonsbewijs met een **J**.

Op dit persoonsbewijs staat een **J**.

Het was van een Steenwijkse Joodse vrouw die met een niet-Joodse man was getrouwd.

In 1942 werden de Joodse mannen opgeroepen om in een werkkamp bij Staphorst te werken. Dat was voor enkele mannen en gezinnen een reden om onder te duiken. Zeventien mannen meldden zich in het werkkamp. Zeven mannen ontvluchtten het kamp of gingen na een verlof niet terug.

Toen in de nacht van 3 oktober de Duitse agenten alle mannen uit de werkkampen haalden, waren daar tien Steenwijkers bij. Ze moesten lopend naar Meppel. Hun gezinsleden, die dezelfde dag uit hun huizen waren gehaald, werden ook naar Meppel gebracht. Daaronder waren twee vrouwen uit Steenwijk. Met speciale treinen zijn ze naar kamp Westerbork vervoerd.

Vanaf dat moment woonden er nog zeventien Joden in Steenwijk. Vier van hen waren met niet-Joden getrouwd, die mochten (voorlopig) blijven. De overige dertien werden op 6 april 1943 uit hun huizen gehaald en op transport gesteld naar Kamp Vught. Steenwijk was op dat moment officieel "Judenfrei" (vrij van Joden).

Vanuit Westerbork en Vught gingen de transporten naar de concentratiekampen. De Joodse Steenwijkers die in de Oost-Europese kampen aankwamen zijn daar op één na allemaal vermoord.

In veewagens gingen de Joden op transport naar de kampen

Herdenken

Op 4 mei, dus op de avond voor Bevrijdingsdag, worden ieder jaar opnieuw alle mensen die in de oorlog omkwamen herdacht. In Steenwijk worden dan na een stille tocht bloemen gelegd bij het Monument in Park Rams Woerthe.

Ook bij het Gedenkteken voor de Joodse Steenwijkers staat men stil en worden bloemen en steentjes gelegd.

Op dit gedenkteken staat:
"Nooit keert hij terug naar zijn huis.
Nooit ziet zijn woonplaats hem weer."

Op plaquettes zijn de namen en de leeftijden vermeld van de 51 Joden, die in 1940 in Steenwijk woonden en slachtoffer werden van de nazi's. Ook de namen van Margreet, Betty, Joseph en hun moeder Clara staan hierop.

Tellen we degenen mee die eerder uit de stad vertrokken, dan werden in de Tweede Wereldoorlog 135 Joden vermoord die in Steenwijk zijn geboren

Stolpersteine

Stolpersteine is een project van de Duitse kunstenaar Gunter Demnig. Hij brengt koperen gedenkplaatjes aan op het trottoir voor de huizen van mensen die door de nazi's zijn vermoord of tot zelfmoord zijn gedreven.

Stolpersteine betekent in het Nederlands struikelstenen. Je struikelt er niet echt over, maar Gunter Demnig heeft ze zo genoemd, omdat je er met je hoofd en je hart over struikelt. Je moet buigen om de tekst te kunnen lezen.

De stenen zijn 10cm bij 10cm. Er is een messing plaatje op vastgemaakt met de naam, het geboortjaar en plaats en datum van overlijden.

Gunter Demnig legt zelf de steentjes

De Stichting Stolpersteine plaatste voor de omgekomen Joodse inwoners struikelstenen: gedenksteentjes voor mensen die werden vervolgd, opgepakt en vermoord. Een kleine herinnering aan gewone mensen die gewoon wilden leven.

De steentjes zijn onder meer gelegd bij woningen aan de Bloemstraat, de Gasthuisstraat, de Meppelerweg, de Oosterstraat, de Stationsstraat, de Tukseweg en langs de Eesveenseweg. Aan de Markt liggen vier Stolpersteine: voor Margreet, haar moeder, haar broer en zus.

Verantwoording

Deze lesbrief is gemaakt voor de Stichting Struikelstenen Steenwijk door Marion Grit en Harma B. Prinsen- de Vroome

Er is gebruik gemaakt van:

- Loekie, zomaar een jongen uit Tiel
Lesbrief van de Werkgroep Stolpersteine Tiel
- 51 portretten
Jan van Rossum
- In de onderduik
Jan van Rossum
- Steenwijk in 40-45
Henk Spreen
- Het waarom en meerdere uitroeptekens
Jaap Slager
- Gevolgen van de Jodenvervolging in Steenwijk
M. Smit
E. van der Veen

Verder zijn de volgende internetsites geraadpleegd:

- [Wikikids](#)
- [Wikipedia](#)
- www.de.struikelsteen.nl
- <http://www.stolpersteine.eu/>
- <http://www.gunterdemnig.de/>
- <http://www.stolpersteine-tiel.nl/>
- <http://www.historieknet.nl>
- <http://www.geschiedenis.nl/>
- <http://www.schooltv.nl>
- <http://www.npogeschiedenis.nl/>
- <https://www.joodsmonument.nl/nl/page/122777/margreet-van-der-horst>

Woordenlijst

Blz.1	Concentratiekampen	Grote kampen waar mensen gevangen werden gezet
Blz.2	Barak	Houten schuur, waar de mensen sliepen.
	Doorgangskamp	Kamp waar mensen bleven tot ze op transport gingen naar een concentratielamp
	Gaskamers	Gebouwen gemaakt om mensen te doden. Ze waren ingericht als doucheruimte maar er kwam geen water uit de buizen maar gifgas.
	Nazi's	Aanhangers van de NSDAP
Blz.3	Synagoge	Joods gebedshuis
	Jiddisch	Taal die de Joden die uit Oost-Europa kwamen spraken
	Religieuze voorschriften	Regels opgelegd door de godsdienst
	Sabbath	Joodse rustdag, duurt van zonsondergang op vrijdag tot zonsondergang op zaterdag
	Spijswetten	Voorschriften wat wel en niet gegeten en gedronken mag worden
Blz.4	Economische crisis	Hevige terugval van de welvaart
	NSDAP	Duitse politieke partij vertaling: Nationaal Socialistische Arbeiders Partij
Blz.5	Zondebokken	Degenen die zonder goede reden van iets de schuld krijgen
	Werkkamp	Kamp waar mensen verplicht werden om voor de bezetter te werken
	Vernietigingskampen	Kampen waar mensen heen moesten met de bedoeling om hen te doden
Blz.6	Joodse gemeenschap	De Joodse families met elkaar.
	Bezettters	De nazi's uit Duitsland, die de baas in ons land werden
	Persoonsbewijs	Kartonnen identiteitskaart. Iedereen moest die altijd bij zich dragen.